

כל ישראל ערבים זה לזה

יהודים מצילים

מערך פעילות ליום הזיכרון
לשואה ולגבורה

חינוך ונוער
Youth & Education

המרכז העולמי של בני ברית - ירושלים
B'nai B'rith World Center - Jerusalem

קרן קיימת לישראל
KKL - JNF

קהל היעד: כיתות ז'–י"ב.*

* יש להתאים את רמת הדיון ולבחור את הפעילויות בהתאם לגיל המשתתפים.

משך הזמן: שעה וחצי.

מטרות הפעולה:

- חיבור אחר לנושא השואה - מזווית של גבורה, אקטיביזם, ערכות ועזרה הדדית.
- היכרות עם סיפורים אישיים של מצילים יהודים בשואה.
- הנעה לפעולה, מעורבות, התנדבות ותרומה.
- המחשת כוחה וחיבתה של נתינה לנותן ולא רק לנתמך.

עזרים והכנות:

- דפי מידע על מצילים יהודים (בנספח למערך זה).
- תמונות של מצילים (בנספח למערך זה).
- חומרים ליצירת כרזות - מגזינים צבעוניים, דפי נייר וקרפ צבעוניים (בגוונים המתאימים לנושא), טושים, צבעים, מספרים, דבק.
- נרות זיכרון.

למדריכים:

ניתן ורצוי לשלב בפעילות שיחה ועדות של ניצול שואה מהיישוב, קרוב משפחה של מדריך או חניך.

לצד מיליוני קורבנות השואה ישנם סיפורי גבורה רבים ולא מוכרים של יהודים, שסיכנו את חייהם ואף הקריבו אותם כדי להציל את אחיהם בזמן השואה. קרן קימת לישראל והמרכז העולמי של "בני ברית" מבקשים לספר את סיפורם, ללמוד מהם ועליהם ולהוקיר את מעשיהם. בכל שנה נערך ביום השואה טקס ייחודי, המוקדש לנושא, באנדרטת גווילי האש שביער הקדושים.

למידע על הטקס וחומרי רקע והרחבה היכנסו ל:
[מדור יום הזיכרון לשואה ולגבורה בחלון הירוק >>](#)

מערך הפעילות מוקדש להוקרת פועלם ולהנחלת מורשתם של יהודים, שהצילו יהודים אחרים במהלך שנות השואה באירופה. בפעילות אמיצה, שבוצעה במטרה להציל את בני עמם, ביטאו גיבורים אלה את התנגדותם למסע הרצח הנאצי. הם עמלו כדי להציל יהודים במצבים שונים, תוך סיכון עצמי רב. פעילותם מהווה דוגמה ומופת לסולידריות יהודית ואנושית, וביטוי עליון לערך היהודי העתיק "כל ישראל ערבים זה לזה".

במערך פעילות זה נדון בגבורתם, ננתח את תכונות האופי המאפשרות לדאוג לאחרים, תוך כדי מאבק ההישרדות בתופת ובזוועה; נעמוד על המשמעות שהעזרה לאחר הכניסה לחייהם בתקופה זו ועל העוצמה האישית שפעילותם הקנתה להם. ננסה להשליך מכך על חיינו אנו כיום.

מהלך הפעילות

פתיחה

מזמינים את החניכים לספר את סיפור משפחתם בשואה.

שואלים:

האם מישהו מבני המשפחות הציל אנשים נוספים או עזר באיזשהו אופן להישרדותם.

מציגים את הרעיון של הצלה יהודית:

אנו רגילים לשמוע על קורבנות יהודים בשואה, על אנשים שהלכו "כצאן לטבח" ושנהרגו בהמוניהם. אבל בתוך התופת היו גם סיפורי גבורה רבים - יהודים, שגם הם בעצמם היו בסיכון, פעלו כדי להציל את אחיהם ולמלט אותם מהגורל הנורא, תוך שהם מסכנים את עצמם ואת הקרובים להם.

• איך זה קורה?

• מה אדם צריך כדי לנהוג כך בתוך התופת הגדולה?

• מה אנחנו יכולים ללמוד היום מהסיפורים הללו?

חלק ראשון - כרזות מצילים

מחלקים את החניכים לקבוצות ולכל קבוצה נותנים תמונה ודף מידע. מבקשים מכל קבוצה לקרוא את דף המידע, ללמוד על המציל שקיבלה וליצור כרזה שתספר את סיפורו. בנוסף לכך, מבקשים מכל אחת מהקבוצות לבחור תכונה בולטת אחת של הדמות, שעולה מתוך הסיפור, ושלדעת חברי הקבוצה אפשרה לדמות המתוארת לנהוג כפי שנהגה.

את התכונה שבחרו יצטרכו החניכים להציג בפני שאר חברי הקבוצה ברמז, בפנטומימה או בעזרת חפצים - ללא מילים.

למדריכים:

חשוב לכוון את החניכים להעמיק יותר מהתשובה השגרתית "אומץ, תעוזה" וכדומה.

אפשר לתת רעיונות, כמו יצירתיות, יוזמה, ראיית הנולד, אהבת הזולת, ניתוח מצבים, הבנה בפוליטיקה ובמצב בעולם ועוד.

מהלך הפעילות... המשך

חלק שני - דיון

מזמינים כל קבוצה, לפי תור, להציג את המציל שלה מתוך הכרזה שהכינה ולהמחיש את התכונה שבחרה ומקציבים זמן לניחוש התכונות. את התכונות השונות רושמים על לוח או על פלקט נוסף.

מנהלים דיון:

- מה, בסיפורים ששמענו, נגע בכם במיוחד? מדוע?
- אנשים רבים, במצבים קשים, נוהגים לדאוג לעצמם ולמשפחתם, ומתקשים לאסוף את תעצומות הנפש והכוח הפיסי לעשות מעשה למען האחרים. האם אתם חושבים שהייתם יכולים להעז ולעשות לו הייתם במקומם?
- מה משותף לדמויות המצילים השונות?
- מסכמים מה גרם לאנשים אלה לעבור ממצב של אדם הנאבק על הישרדותו והישרדות משפחתו לעשות מעשה למען אחרים? אילו יכולות/תכונות מיוחדות צריך אדם כדי שיוכל בתופת כזאת לדאוג לאחרים ולא רק לעצמו?
- נחשפנו היום לסיפורים על אנשים שעשו מעשה גדול ומשמעותי, שהציל אנשים רבים. ישנם סיפורים רבים מספור על עשייה אנושית של אנשים בשואה (אנשים שעזרו לאחרים תוך סיכון עצמי, חלקו את המעט שנותר להם, כמו פת הלחם האחרונה שלהם, ועוד). האם אפשר לראות גם בפעולות כאלה פעולות של הצלה? מעבר לעזרה הפיסית, שהעניקו המעשים הללו, במה הייתה תרומתם לזולת?
- **למדריכים: כאן אפשר למקד את הדיון בתרומה המשנית אך משמעותית של נטיעת תקווה ואופטימיות, מתן אנרגיה וכוח לשרוד, הבנה שאתה לא לבד, שאדם לאדם אינו זאב, אלא קיימת ערבות הדדית, חיזוק (או אפילו חידוש) האמונה באדם.**
- האם עצם העזרה לאחרים נתנה גם משהו לנותנים עצמם? מה?
- כיצד תורמות הנתינה והדאגה לאחר, דווקא בתוך מצבים של תופת וזוועה, לשמירה על צלם אנוש? להישרדות?

חלק שלישי - האדם מחפש משמעות

מספרים לחניכים על ויקטור פראנקל - ניצול שואה, פסיכיאטר, נירולוג ופסיכותרפיסט, אשר נכלא, בשל יהדותו, בגטו טרזיינשטאט ואחר כך נשלח אל מחנה ההשמדה אושוויץ. מיד לאחר המלחמה כתב פראנקל את ספרו "האדם מחפש משמעות", בו תיעד את חוויותיו כאסיר במחנה ריכוז נאצי, ותיאר את הגישה הפסיכותרפית שפיתח על סמך חוויותיו הקשות בתקופת המלחמה. שיטתו מבוססת על ההנחה, שיש בכוחו של האדם לצאת מסבך נפשי בזכות היכולת להעניק משמעות לחיים.

מקריאים קטע מתוך הספר "האדם מחפש משמעות":

”

אנחנו שהיינו במחנות ריכוז, זוכרים את האנשים אשר היו עוברים מצריף לצריף כדי לעודד רוחם של אחרים, כדי לפרוס להם מפרוסת לחם האחרונה. אולי הם היו מעטים, אך די בהם להוכיח, כי אפשר ליטול מן האדם את הכול חוץ מדבר אחד: את האחרונה שבחירויות אנוש – לבחור את עמדתו במערכת נסיבות מסוימות, לבור את דרכו. ותמיד היו הזדמנויות לבחירה. יום יום, שעה שעה, נקראת לחתוך הכרעות, הכרעות שקבעו אם תיכנע או לא תיכנע לכוחות שאיימו לשלול ממך את עצם יישותך, את חירותך הפנימית: שקבעו אם תהיה או לא תהיה כדור משחק בידי הנסיבות, אם תוותר על חירותך ועל הדרת כבודך ותתגלגל בדמות האסיר הטיפוסי. כשנתבונן מנקודת ראות זו אל תגובותיהם הנפשיות של אסירי מחנה ריכוז, על כורחנו יירא לנו לא רק כביטוי לתנאים פיסיים וסוציולוגיים מסוימים. קיום תנאים שונים, כגון חוסר שינה, מחסור במזון ולחצים נפשיים למיניהם, עלול להעלות את הרושם, שהאסירים מוכרחים היו להגיב בדרכים מסוימות. ולא היא. בסופו של חשבון מתברר, כי האסיר נהפך למה שהיה מתוך הכרעה פנימית, ולא רק עקב השפעות המחנה. מכאן, שביסודם של דברים יכול כל אדם אף בנסיבות אלה, להכריע בעצמו, מה הוא יהיה – מן הבחינה הנפשית והרוחנית גם יחד. יכול הוא לקיים את הדרת כבוד האדם שלו גם במחנה ריכוז.”

מהלך הפעילות

מנהלים דיון

- מה, לפי שיטתו של ויקטור פראנקל, איפשר לו ולרבים אחרים להתמודד עם הרוע שחוו במהלך השואה?
- מהי "משמעות" בתקופת השואה? מהי "משמעות" בימינו?
- מקיימים שיחה על כוחה של נתינה ותרומה לנותן במצבי קיצון, בתקופת השואה ובימינו אנו.
- איזה סוג של משמעות נוכל להוסיף לחיינו כיום?
- איך אנחנו כחניכי תנועה יכולים ללמוד על המשמעות שבעזרה לזולת מהניצולים ומהמצילים?
- **למדריכים: מזכירים לחניכים את מעשי העזרה וההצלה ה"נקודתיים" בשואה, ואת תרומתם העצומה למקבל, וגם לנותן. מדגישים, שעשייה שמשמעותית לאחר לא חייבת להיות רק בדברים גדולים, אלא גם בקנה מידה קטן וקרוב, בבחינת "הרבה טיפות מצטרפות לים". ניתן לשוחח על הערכות ההדדית והעזרה לזולת כערך חשוב ביהדות.**
- חושבים יחד על פעולות מעשיות שניתן ליזום ביחד במסגרת תנועת הנוער, ובנפרד, כפרטים, ומגדירים את המשך הפעילות בנושא (לדוגמה: אימוץ ניצולי שואה; פעילות בשיתוף העמותות השונות הפועלות בנושא; עזרה לניצולי שואה ביום-יום, ביקורים אצל ניצולי שואה עירייתיים, סיוע בקניות ובניהול הבית, ללוות אותם לטיול קצר מחוץ לבית; לתעד את סיפור חייהם והצגתם בטקס ביישוב/בשכונה/בתנועה).

סיכום ותערוכה

- **מסכמים את הפעילות ומקריאים קטע נוסף מספרו של ויקטור פראנקל "האדם מחפש משמעות":**

"מה שהיה דרוש באמת, היה שינוי יסודי ביחסנו אל החיים. צריכים היינו ללמוד בעצמנו וללמד את האנשים המיואשים, כי בעצם לא הייתה חשיבות למה שאנחנו קיוונו לקבל מן החיים, אלא למה שביקשו החיים לקבל מאתנו. צריכים היינו לחדול מלשאול לפשר החיים ותחת זאת לראות את עצמנו כנשאלים על ידי החיים יום-יום ושעה-שעה. ועלינו להשיב, לא בדיבור ולא בהרהור – אלא בפעולה נכונה ובהתנהגות נכונה."
- שומעים עדות וסיפור אישי מפי ניצול (אם מתאפשר).
- תולים את הכרזות בשבט, בקן או במקום מרכזי ביישוב ומדליקים נר זיכרון מתחת לכל כרזה.

נספח למערך כל ישראל ערבים זה לזה

שמואל (סמואל) מרקוביץ פבזנר - מצילם של ילדי ביאליסטוק
הרב משה שמעון פסח - "מורה הדרך" מוולוס
יונה אקשטיין - המלאך השומר חברטיסלבה
אוטו קומוי - ציונות תחת תופת
רחה פראייר - יוזמת ומקימה
וולף גלפרין - הנער שהנהיג 130 ילדים
פאני בן עמי - "המפקדת הקטנה", סיפורה של נערה יחידה במינה

שמואל (סמואל) מרקוביץ פבזנר - מצילם של ילדי ביאליסטוק

שמואל מרקוביץ פבזנר (1912-1991) היה יהודי רוסי, תושב לנינגרד. פבזנר היה רווק, קומוניסט מושבע, אשר נטמע בתרבות הרוסית ובערכים הסובייטים, וחי רחוק מכל סממן יהודי - דתי ורוחני.

בשנת 1941 שימש שמואל פבזנר כמנהל של מחנה קיץ מטעם הפיונרים - תנועת נוער קומוניסטית לילדים. במחנה, שהתקיים בכפר דרוסקנינקי שבליטא, נפשו מאות ילדים בגילאים שבע עד 15, מפולין, ליטא, רוסיה וביילורוסיה. כ-100 ילדים יהודים מהעיר ביאליסטוק שבפולין שהו במחנה, כאשר הגרמנים כבשו את העיר והחלו בפעילות השמדת הקהילה היהודית שחיה בה. ילדי ביאליסטוק במחנה לא ידעו דבר על הזוועות שחוללו הנאצים בעירם ועל גורל בני משפחתם.

ב-21 ביוני 1942, בעת שערך עם הילדים חזרות לפתיחה החגיגית של המחנה, קיבל פבזנר הוראה לפנות ברכבת את כל הילדים מן המחנה, בשל מתקפת הפתע של גרמניה הנאצית על שטחי ברית המועצות. אמצעי המילוט היחידי הייתה הרכבת, שאותה גדשו אלפי פליטים אחוזי בהלה. תודות להתעקשותו של פבזנר הוכנסו כל ילדי המחנה לקרונות הרכבת האחרונה ופבזנר מינה את עצמו למפקדה.

תחילה נסעה הרכבת לכיוון ביאליסטוק, כדי להחזיר את הילדים להוריהם. כשהגיעה הרכבת לעיר גרונדו התברר, כי השטח נמצא בידי הנאצים והגשרים אל ביאליסטוק מפוצצים. רק אחרי שאיים על נהג הרכבת באקדח, הצליח פבזנר לשנות את כיוון הנסיעה לוויילנה שבליטא. הרכבת המשיכה להרי אוראל, תחת פיקודו של פבזנר, נתונה להתקפות מטוסי הגרמנים, בנסיעה שנמשכה כשבועיים.

כל אימת שנתקלו בהפגזה אווירית עצרה הרכבת את נסיעתה והילדים התפזרו ביערות, בין השיחים שלצד המסילה. בתקיפות נפגעו חלק מהילדים, אולם בעיקר נפגעו הקרונות. בתום כל תקיפה ספר פבזנר את כל הילדים והובילם בחזרה אל הרכבת.

בעת עצירה בעיר מינסק, ירד פבזנר מהרכבת לאסוף ציוד ומזון לילדים, ונפגע בידו מהפצצה אווירית. הרכבת עזבה בבהילות בלעדיו, אולם פבזנר לא ויתר ולאחר קבלת טיפול רפואי, למרות הפציעה, השיג את הרכבת בתחנה אחרת.

ב-2 ביולי 1941 הגיעה הרכבת לתחנה האחרונה בעיר סאראפול, ומשם הועברו הילדים לכפר קראקולינו שבהרי אורל. פבזנר הקים במקום בית ספר עבור הילדים ודאג לכל מחסורם, כולל אוכל, שהיה בצמצום, וביגוד חם כדי לשרוד בקור החורפי של מינוס 40 מעלות. פבזנר נטל אחריות על הילדים מאז הפינוי ועד כשנה לאחר המלחמה, ובמשך אותן חמש שנים היה להם לאב ודאג למלא את כל מחסורם במסירות יוצאת דופן ולהבטיח את ביטחונם של הילדים, חינוכם וטובתם.

בתחנת הרכבת בליטא הצטרף לקבוצה יעקב טוביאש, מחנך יהודי דתי מפולין, אשר ראה שבין הילדים יש גם ילדים יהודים. הוא התלווה לקבוצה בנסיעת המנוסה, ונשאר עם הילדים במחנה במשך כל התקופה, שם שימש כמחנך ולימד את הילדים יהדות וציונות (שהיו אסורים לפי המגבלות שהטילו הסובייטים).

ילדי ביאליסטוק בקראקווא, 1941

שמואל מרקוביץ פבזנר, המנהל היהודי של מחנה קיץ בליטא, פינה 184 ילדים, מתוכם כ-100 ילדים יהודים, תחת התקפות ירי ממטוסי תקיפה גרמניים, לעורף הסובייטי, ביוני 1941, עם פרוץ הקרבות בין גרמניה לברית המועצות. בתושיה רבה הצליח פבזנר להתגבר על תלאות הדרך, שנמשכה שבועיים ימים, להביא את הילדים לחוף מבטחים ובכך הציל את חייהם. במשך כחמש שנים, מזמן הפינוי ועד שנה לאחר המלחמה, היה פבזנר אחראי על הילדים, דאג לחינוכם ולכל מחסורם הפיזי ואף אפשר להם לקבל חינוך יהודי. פבזנר גילה מסירות יוצאת דופן לביטחונם, לחינוכם ולטובתם של הילדים במשך כל התקופה ובזכותו כל הילדים שרדו את מלחמת העולם השנייה ואת השואה.

קבוצת הילדים כללה ילדים מרקעים שונים - פולנים אנטישמיים, יהודים דתיים ויהודים חילונים, שהוריהם היו אנטי-ציונים. למרות זאת, הצליח פבזנר למצוא מכנה משותף והמשיך לטפל בכולם. פבזנר היה אדם לבבי, אהוד על הילדים והוא קנה את ליבם גם בעיתות משבר (כמו בליל ההמתנה בתחנת הרכבת, בנסיעה הארוכה ובאתגרי החיים בהרי אורל) והשרה עליהם רוגע וביטחון.

בסיום המלחמה

ילדי היהודים ששהו במחנה לא ידעו דבר על גורל בני משפחותיהם עד לאחר המלחמה. טוביאל דרבן את הילדים לחזור לפולין ולחפש קרובים, אך רק ארבעה מילדי דרוסקנינקי מצאו קרובי משפחה בפולין. טוביאל הכשיר את הילדים לעלייה - דבר שלא היה מתאפשר בברית המועצות.

ב-2 ביוני 1946, כמעט חמש שנים מאז שברח עם הילדים מפני ההפצצות הגרמניות במחנה הפיונרים בדרוסקנינקי, ליווה פבזנר את טוביאל ו-59 הילדים לגבול הפולני, כדי להיפרד מהם, תוך סיכון עצמי רב. הקבוצה עלתה לישראל ונקלטה בארץ בקיבוץ דרוו.

פבזנר זכה במדליה מטעם ממשלת פולין על הצלת ילדים פולנים. כהוקרה לפעילותו קיבל את "אות המציל היהודי" מטעם ארגון "בני ברית" והוועדה להוקרת גבורתם של המצילים היהודים בשואה (JRY).

”

”והנה אני רואה מאות ילדים עומדים מבוהלים, חיוורים, נוטפי זיעה בשמש הקופחת, מחזיקים מזודות. הם עומדים בשקט, מחכים, אינם פולטים מילה ... אלה ילדים בני גילים שונים, מגיל 6-7 עד 14-15. מספר הצעירים גדול יותר, נערים ונערות, ביניהם גם פנים יהודיות... לפניהם עומד אדם, בעל גובה בינוני, הבולט בקווי פניו השמיים, העדינים, השזופים מאוד, הנראה כבן שלושים. מדי פעם הוא שולח מבט אבהי חדור דאגה אל הילדים, שמרגיע אותם. הוא פונה אליהם בחיוך לבבי של טוב לב, ואילו עיני הילדים נשואות אליו באהבה, באמונה ובתקווה. אחר כך נודע לי, כי זהו מחנה ביילורוסי ושמו של מנהלם סמואל מרקוביץ פבזנר.”

מיומנו של יעקב טוביאל

הרב משה שמעון פסח - "מורה הדרך" מוולוס

ערב מלחמת העולם השנייה חיו בעיר וולוס שבמרכז יוון כ-1,000 יהודים, שניהלו חיי קהילה עשירים, בהנהגתו של הרב משה שמעון פסח. 87% מכלל יהודי יוון הושמדו בשואה. בזכות פועלו של הרב פסח, 74% מיהודי וולוס ניצלו.

הרב משה שמעון פסח הנהיג בחוכמה ובאצילות נפש את הקהילה היהודית בעיר וולוס משנת 1892 ועד 1955. הוא מילא תפקיד פעיל בחיים הציבוריים היהודיים והיווניים והיה דמות ציבורית נערצת על היהודים והנוצרים כאחד. כרבה של קהילת וולוס טיפח את מוסדות הקהילה בעיר, עזר רבות לנזקקים, ושמר על קשרים טובים עם השלטונות ועם מוסדות הדת הנוצריים.

בתחילת מלחמת העולם השנייה נפגעה וולוס קשה בהפצצות של חילות האוויר של איטליה וגרמניה, ותושביה סבלו מרעב ומחסור. הרב פסח שיגר מכתבים אל יהודי סלוניקי העשירה וביקש שישלחו לבני קהילתו מצרכי מזון. קהילת סלוניקי נענתה לבקשה, וגם פילנתרופים יוונים אחדים נחלצו לעזרה.

במרס 1943, לאחר שהנאצים שכבשו את יוון והחלו בגירוש יהודי סלוניקי ומזרח מקדוניה למחנות ההשמדה, סייעו יהודי וולוס, בהנהגת הרב פסח, לפליטים יהודים שהגיעו אליה במנוסתם מהגירוש הנאצי. הם סיפקו להם מזון ומגורים ואף תעודות מזויפות.

ב-30 בספטמבר 1943, ערב ראש השנה, נצטווה הרב פסח על ידי הגרמנים להכין רשימה של כל יהודי העיר והבין שהסכנה גדולה. בעוד הגרמנים ממתינים לרשימות, קיבל הרב את ההחלטה האמיצה להבריח את כל קהילת יהודי וולוס לכפרים נידחים. ההחלטה להוביל את בני הקהילה לעזוב את בתיהם ועסקיהם ולברוח עם ילדיהם הקטנים ועם זקניהם להרים ולחיות שם בתנאי מחתרת, לקראת החורף הקר המתקרר, לא הייתה קלה, אבל הרב הבין את גודל השעה והורה על הפינוי. למחרת, ב-1 באוקטובר 1943, ובימים שלאחר מכן, עזבו בחשאי כ-800 יהודים את העיר, במבצע מורכב, הסתתרו בכפרים שבסביבתה, וחמקו מהמחסומים שהקימו הגרמנים כדי לתפוס את הנמלטים.

לעזרת מבצע החילוץ גייס הרב פסח אנשי דת ושלטון יווניים, שיסייעו לו ולבני קהילתו לברוח מוולוס ולהסתתר בכפרים. מערך הסיוע היה נרחב וכלל:

- ידידים אמיצים של היהודים עזרו לנמלטים וחילקו להם תעודות זהות מזויפות של אזרחים יווניים.
- נציגי הצלב האדום הבינלאומי בעיר הבטיחו לשלוח מזון לכפרים שאליהם ברחו היהודים, להקל על הרעב והמחסור.
- הבישוף הנוצרי אורתודוכסי יואכים, כתב על פי בקשתו של הרב פסח, לכמרים של כפרי הסביבה מכתב "המלצה" על הרב, "מורה הדרך", וביקש שהם וקהילתיהם יסבירו פנים ויסייעו לרב וליהודים הנמלטים עימו. לימים, הבישוף יואכים, שסייע ליהדות וולוס, זכה בתואר "חסיד אומות העולם".
- תושבי הכפרים, שראו ברב פסח איש קדוש, נתנו לו מקלט על אף הפרס שהוכרז על ראשו. הם חילצו אותו בעת סכנה ועזרו לו ולאנשיו להסתתר ביערות ובמערות.

הרב משה שמעון פסח ייזכר תמיד כמי שאחראי להצלת מרבית יהודי עירו - וולוס שביוון. בתבונתו הוא הצליח לעכב את גזר הדין של הנאצים במספר ימים והוביל את יהודי העיר אל מחוצה לה, בתמיכת התושבים היוונים. בכך הציל 74% מיהודי וולוס מציפורני הנאצים. מבצע ההצלה היה דוגמה מאלפת לשיתוף פעולה מוצלח בין מצילים יהודים ונוצרים, שסיכנו את חייהם באומץ רב, והביאו להצלתם של מאות יהודים.

במקום מסתורו בכפרים, ולמרות גילו המתקדם, אחז הרב בנשק, הקים יחידות פרטיזנים ואף פיקד עליהן. הוא סייע ללוחמים הלא יהודיים בקראו לעולם היהודי להעניק ציוד וסיוע למחתרת היוונית. כמו כן, סייע הרב פסח לחיילים ולקצינים מבעלות הברית לחמוק מהשבי ולחצות את גבולות יוון במהלך המלחמה.

לאחר הבריחה, הרסו הגרמנים רכוש רב של קהילת יהודי וולוס, שדדו את בית הרב, פגעו בבית הספר היהודי, הרסו את בית הכנסת וחיללו תשמישי קדושה. הם אף הציעו פרס כספי גדול תמורת גילוי מקום מחבואו והסגרתו של הרב פסח.

ב-24-25 במרס 1943 עצרו הגרמנים את כל היהודים שנשארו בוולוס, כ-130 איש, ושלחו אותם אל מחנות ההשמדה.

במהלך המלחמה שכל הרב פסח שני בנים ובת, שנתפסו ונרצחו על ידי הגרמנים, ואת אשתו, שנפטרה מצער. לאחר המלחמה הרב חזר לוולוס והחל בשיקום מוסדות הקהילה ההרוסים. למרות הפצרותיו של יצחק בן-צבי, לימים נשיא מדינת ישראל, סירב הרב לעלות לישראל מתוך דאגה לעתיד קהילתו.

בשנת 1952 העניק מלך יוון לרב משה פסח את "צלב הזהב", עיטור הכבוד של מסדר המלך ג'ורג' הראשון, על "גילוי נאמנות ופטריוטיות למולדת יוון". הרב זכה גם באות הוקרה ממפקד כוחות הברית בים התיכון על פעולתו להצלת חיילי בעלות הברית בעת המלחמה.

הרב פסח נפטר בוולוס בשנת 1955 והוא בן 86.

ביוזמת ממשלת ישראל הועלו עצמותיו של הרב לירושלים בשנת 1957 והוא נקבר בחלקת הרבנים בהר המנוחות.

”

”מאז בואי לוולוס שררו ביני לבין הרב הראשי הזקן של קהילת היהודים בוולוס יחסי ידידות. הוא כיבד את התחייבויותיו בפני הקהילה, לבוש תמיד בבגדי רב יהודי ובעל זקן ארוך, רגוע, מדבר מעט וחכם.”

מתוך דברי הבישוף יואכים, הבישוף של וולוס

יונה אקשטיין - המלאך השומר מברטיסלבה

יונה (יונס) אקשטיין נולד בשנת 1902 בברטיסלבה, סלובקיה, למשפחה יהודית דתית. עד לתחילת אירועי השואה חי יונה בקהילה היהודית המשגשגת בברטיסלבה, התפרנס מחנות מכולת שהייתה בבעלותו והיה חבר פעיל ומוכר בקהילה היהודית. יונה היה איש רחב ממדים, והתאבק במועדון הספורט היהודי "הכוח". העיסוק בהתאבקות סייע לו לרכוש חברים ומכרים בציבור הכללי ובקרב הפקידות והמשטרה. התיאורים מספרים על אדם מלא חן, בעל חוש הומור, רגיש לסבלם של אחרים, ואמיץ - תכונות שסייעו לו בהמשך להציל יהודים רבים.

ב-13.3.1938 סופחה אוסטריה לרייך השלישי ("אנשלוס"). למחרת ניתנה הוראה על גירוש כל יהודי המחוז ועל ההחרמת רכושם. ליהודים שגורשו לא היה לאן ללכת והם נתקעו על אי קטן ליד העיר ברטיסלבה. כששמע יונה על היהודים באי, הגיע אליהם במהרה, שיכן רבים מהם בביתו, וסייע למגורשים נוספים למצוא משכן אצל יהודים אחרים בברטיסלבה. יונה ואשתו ויתרו על הסרטיפיקטים שהיו בידיהם לטובת הוריה של אשתו, ואלה עלו לארץ ישראל.

במהלך המלחמה הוציאה ממשלת סלובקיה הוראה ליהודי ברטיסלבה לעבור למחנות עבודה. יונה ואחיו סמו (סמואל) התנדבו וזכו לאישור לספק מזון לעצורים ולסייע בהעברת תכולת בתייהם למחנות. בכך הצליחו, למעשה, לפתוח לעצמם דרך להעברת מידע, מזון ועזרה למחנות. הם בנו במחנות בתים עבור העקורים, ואף מונו להביא לעצורי המחנות אוכל כשר, שהוכן במטבח ציבורי של הקהילה היהודית. הודות למינוי המיוחד, יונה נשאר בדירתו עד 1943 וזכה להסתובב בעיר בחופשיות יחסית. על אף שנאסר עליו ועל אחיו סמו לדבר עם עצורי המחנות, הם הבריחו מידע מן העצורים למשפחותיהם, מידע שלעתים סייע למשפחות לפדות את העצורים בשוחד. למרות הידיעה שבמעשיהם הם מסתכנים בהוצאה להורג, המשיכו יונה וסמו לעשות זאת.

סמו נתפס באחת הפעמים כשהבריח מכתב. מיד נעצרו גם אשתו וילדיו והם נשלחו לאושוויץ ונרצחו שם.

ברטיסלבה 1942 - יונה אקשטיין עם ארבעה ילדים ששהו אצלו במסגור

בין השנים 1942-1943 עברו דרך סלובקיה ילדים יתומים יהודים מפולין, שהיו אמורים להמשיך להונגריה ומשם לארץ ישראל. יונה, יחד עם יהודים נוספים, טיפל באלפיים ילדים כאלה. רבים מהם קיבלו מחסה בביתו - הוא נתן להם מזון והחזיר אותם לקו הבריאות. כשנראה היה שהדרך בטוחה, הועברו הילדים למבריחי גבול, שסייעו להעבירם להונגריה.

במהלך אותה תקופה עסק יונה גם בהסתרת יהודים. הוא הלך בביתו עשרות יתומים ומבוגרים שכרוחו מפולין, מקצתם נמלטו מאושוויץ. מתחת למרתף ביתו בנה בונקר, שבו הסתיר כ-60 איש ודאג לכל צורכיהם. במקביל, סיפק אוכל מדי לילה ל-50 איש נוספים, שהסתתרו בחדר תפילה בעיר. יונה ארגן קווי תקשורת עבור היהודים המסתתרים בבונקרים והבריח אליהם מזון, תוך סיכון עצמי רב. בנוסף לכך, סייע יונה גם לפליטים שהגיעו מפולין, והפך את ביתו למוקד סיוע לפליטים אלה.

”

”על אודות מעשיו מהלכות אגדות. עד היום מברכים אותו ולא רק יהודי ברטיסלבה שנשארו בחיים, אלא גם הפליטים מהמדינות השכנות... דמותו הגדולה והכובשת כאילו רצתה לחבר את בני האדם. החיוך הטוב השפוך על פניו גרם לכך, שכל מי שפנה אליו בעניין כלשהו מיד הרגיש כלפיו אמון גדול.”

מתוך הספר ”אלה שהמלאך השומר לא עזב...” מאת סנדור אקשטיין, תל אביב 1962.

יונה אקשטיין הבריח מידע ממחנות המעצר בסלובקיה וחילוץ עצורים מתוך בית המעצר. הוא פתח את ביתו לילדים יתומים שברחו מן התופת וליהודים שברחו מן הצורך הנאצי ולא היה להם מקום מסתור; טיפל ביתומים מפולין וסייע בהברחתם להונגריה, הסתיר יהודים ודאג לכלכלתם בתקופת השואה, סייע ליהודים שברחו מפולין ואחרים, תוך שהוא מסכן את חייו ואת חיי בני משפחתו. עם תום המלחמה הפך ביתו מקלט לפליטים שאיבדו הכול.

ביוני 1943 נעצרו יונה ואשתו מיכל על ידי חיילי אס.אס ונדרשו להסגיר ארבעה יהודים פולנים שהסתתרו בברטיסלבה. יונה ומיכל עברו עינויים קשים, אך לא נשברו וסירבו למסור מידע. ארבעת היהודים הפולנים ניצלו ושרדו את השואה.

לאחר מספר חודשים הבינו יונה ומיכל שמסוכן מדי עבורם להמשיך להתגורר בביתם ולהחזיק פליטים בבונקר והם עזבו את הבית ועברו להתגורר אצל משפחת פייאנקו הקתולית בעיר לאמץ'. בשנת 1944 הגיעה שמועה שאפשר לחזור לברטיסלבה בבטחה. יונה ומיכל השאירו את בתם טובה אצל משפחת פייאנקו וחזרו לעיר. עד מהרה התברר שהייתה זו מלכודת. יחד עם יהודים רבים נתפסו גם יונה ומיכל ונשלחו לטרייזשטאט. הם שוחררו מהמחנה בסוף המלחמה, במאי 1945.

סיום המלחמה פתח פרק חדש בחייהם של יונה ומיכל ובסיועם ליהודים: הם חזרו לברטיסלבה ופתחו את ביתם, שנותר שלם וריק, לכל ניצול שואה שלא היה לו לאן ללכת - אנשים ישנו בכל מקום פנוי, אפילו על שולחנות וכיסאות.

בינתיים התחיל יונה לפעול להעלאת יהודים לארץ ישראל, אך המשטר הקומוניסטי החדש ששלט במדינה התנגד לפעילותו הצייונית. ב-1948 התכוון יונה לעלות לישראל עם משפחתו, אך אז נודע לו שעומדים לעצרו. הם ברחו לפראג, ניסו להגיע לישראל, אך דרכם נחסמה עקב מלחמת העצמאות, והם הגיעו בסופו של דבר לאוסטרליה וקבעו בה את ביתם. טובה אקשטיין, בתם, עלתה לישראל בשנת 1964 והקימה כאן משפחה. יונה נפטר בשנת 1971 באוסטרליה, לא לפני שביקר בישראל ונפגש עם רבים מהיהודים שסייע להם במהלך שנות המלחמה. מיכל נפטרה בשנת 2010. שניהם נקברו בירושלים.

יונה (מזלי) ורחל (אמנה) פטרונקה

אוטו קומוי - ציוני תחת תופת

אוטו קומוי נולד בשנת 1892 בשם נתן זאב כהן והיה בנו של אחד הפעילים הציונים הבולטים בהונגריה. הוא התחנך על ברכי המסורת היהודית וברוח הרעיונות החדשים של הרצל. כשהיה בן 15 תרגם להונגרית את ספרו של הרצל "אלטנוילנד". כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה נלחם קומוי בגבורה בשורות הצבא ההונגרי וזכה לעיטורים. לאחר המלחמה, השלים את לימודי ההנדסה והפך לאחד המהנדסים החשובים בהונגריה. הוא תכנן מבני ציבור רבים, למרות היחס האנטישמי מסביבתו, שמנע ממנו להתקדם ואף גרם לו לשנות את שמו היהודי. במקביל לעבודתו כמהנדס, המשיך קומוי בפעילותו הציונית, בהתנדבות.

הונגריה היתה בת ברית של גרמניה הנאצית, וכבר בשנת 1938 הטילה גזירות על היהודים שחיו בשטחה, שסבלו גם מהתנכלויות של הארגון ההונגרי הפאשיסטי "צלב החץ". עם זאת, לאורך רוב שנות המלחמה ניהלה הונגריה מדיניות עצמאית בכל הנוגע לפליטים היהודים, והדבר הפך את בודפשט, בירתה, למרכז הפעולות להצלת יהודים משטחי הכיבוש הגרמני.

אוטו קומוי נבחר לנשיא הפדרציה הציונית בהונגריה בשנת 1940. מספר חודשים לאחר בחירתו, אסר שר הפנים ההונגרי על קיום פעילות ציונית ברחבי המדינה. למרות האיסור, המשיך קומוי בארגון הפעילות הציונית, ובמקביל ניצל את קשריו עם שלטונות הונגריה כדי להיאבק באיסור. זאת, מתוך הבנה, שפתרון בעיותיה של יהדות הונגריה נעוץ בהחדרתו ובהגשמתו של הרעיון הציוני. מאמציו צלחו, ובדצמבר 1943 הותרה שוב הפעילות הציונית בהונגריה.

ב-1943 הוקם במחתרת "ועד העזרה וההצלה", כדי לסייע לפליטים שהגיעו באופן בלתי חוקי מארצות שכנות וקומוי נבחר לעמוד בראשו. הוועד פעל לספק לפליטים יהודים שהגיעו להונגריה מגורים, מחבוא ותלושי מזון, וכן ארגן אותם לקראת עלייה לארץ ישראל. על אף שממשלת הונגריה אסרה על הגשת סיוע לפליטים, וקבעה עונשי עבודות כפייה ואף עונשי מוות למי שיפר את האיסור, הדבר לא הרתיע את קומוי.

הוא נתן גיבוי והקצה כספים להעלאת הפליטים היהודים וחסרי הנתינות לארץ ישראל דרך רומניה ואיסטנבול. פעילות זו נמשכה גם לאחר הפלישה הגרמנית להונגריה בשנת 1944, ועד לפרישת רומניה מהברית עם גרמניה באוגוסט של אותה שנה והפיכת הגבול ההונגרי-רומני לגבול עוין. במהלך כל התקופה יצאו כ-15,000 יהודים מהונגריה וניצלו הודות לפעולות אלו.

גרמניה פלשה להונגריה ב-19 במרץ 1944. עשרה ימים לאחר מכן החלה רדיפה שיטתית של היהודים במדינה: היהודים סומנו בטלאי צהוב, רכושם הוחרם וננקטו צעדים להפרדתם מהאוכלוסייה הכללית לשם השמדתם. תוך חודשיים רוכזו כחצי מיליון יהודים בערי השדה בהונגריה בגטאות, לקראת גירוש והשמדה ונגזל רכושם. בתוך שישה שבועות בלבד גורשו לאושוויץ כ-450,000 יהודים מערי השדה ב-147 משלוחים (טרנספורטים). עם סיום המשלוחים, ביולי 1944, לא היו עוד יהודים בהונגריה מחוץ לאזור בודפשט.

אוטו קומוי, נשיא הפדרציה הציונית בהונגריה ויו"ר ועד העזרה וההצלה, פעל להצלת יהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה, ובמיוחד לאחר כיבוש הונגריה על ידי הנאצים.

קומוי פעל להצלת אלפי ילדים יהודים בבתי ילדים, דאג לפריסת חסות הצלב האדום על מרפאות ובתי חולים בהנהלת הקהילה היהודית, יזם פעילות ציונית ענפה והבריח יהודים לארץ ישראל, סייע לפליטים שהגיעו לבודפשט בהונגריה, קיים משא ומתן עם גורמים מתונים בממשל ההונגרי למניעת גירוש למחנות ההשמדה, השיג תעודות חסות מטעם שגרירויות ניטרליות והיה שותף בארגון "רכבת קסטנר", שבה נמלטו 1,684 יהודים מבודפשט לשווייץ ביוני 1944.

סיפור הגבורה של אוטו קומוי הוא סיפור של אדם שהאמין בכל לבו בחזון הציוני ואף פעל לממשו על אף סיכון חייו וחיי משפחתו. גבורתו ואצילות נפשו, שתודות להן ניצלו עשרות אלפים בתקופת השואה, משמשות דוגמה ומופת לכולנו.

במהלך תקופת הכיבוש הנאצי בהונגריה, המשיך קומוי בפעילותו להצלת יהודים. הוא ניהל משא ומתן עם נציגים מתונים בממשלת הונגריה ועם נציגי המדינות הניטרליות - ביניהן ספרד, שווייץ, פורטוגל, שוודיה והוותיקן - אשר תרמו להצלת יהודים לקראת סוף המלחמה.

קומוי היה מעורב גם בתפקיד הטראגי של הרכבת רשימת 1,684 היהודים שיצאו מהונגריה ברכבת שנודעה כ"רכבת קסטנר" וניצלו מהשמדה. אף שיכול היה לצרף את עצמו ואת משפחתו לנוסעי הרכבת החליט קומוי לא לעשות כן ושלח רק את בתו היחידה, לאה. הוא עצמו נשאר בבודפשט מתוך תחושת אחריות למילוי תפקידו.

בקיץ 1944 הקים קומוי 52 בתי ילדים, שסיפקו מחסה ל-5,000 ילדים ול-600 מדריכים ועובדי חינוך ומנהלה. בספטמבר 1944 מונה קומוי לראש מחלקת הילדים של הצלב האדום בהונגריה, שהוקם על מנת להציל ילדים יהודים ומאוחר יותר אף דאג לצורכיהם של יהודי בודפשט שרוכזו בגטו.

ב-1 בינואר 1945 - ימים ספורים לפני נסיגת הגרמנים וההונגרים מפני הכוחות הסובייטים, נרצח אוטו קומוי בירייה בידי אנשי "צלב החץ" וגופתו הושלכה לנהר הדנובה. זאת, לאחר שנחקר לגבי פעילותו המחתרתית ב"וועד העזרה וההצלה" ולא הסגיר את סודותיו - והוא בן 53 בלבד.

מושב "יד נתן" בחבל לכיש נקרא על שמו, כמו גם רחוב קומוי בחיפה ובנתניה.

”

הוא הפך לענק, למכוון בעל חשיבות היסטורית של הציונות בהונגריה ושל פעולות העזרה וההצלה - בין 1940 לבין האחד בינואר 1945, היום שבו מת מות גיבורים כמרטיר היהדות והציונות.

אותו מגהיג ציוני אציל נפש ואדם בעל גדולה מוסרית ראויה לחיקוי, כפי שהיה ביוני 1944, עת יכול היה לעלות עם משפחתו לרכבת אל ברגן-בלזן בדרך לארץ. הוא דחה אפשרות זו במלים הבאות: "לא הייתי יכול לעלות לארץ ישראל בראש מורם, הייתי חש את עצמי כמת מבחינה מוסרית, אילו נטשתי את משמרתי בעת הזאת". אליהו גלאור, משואה - קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה, כרך כ"א, ניסן תשנ"ג - אפריל 1993.

רחה פראייר - יוזמת ומקימה

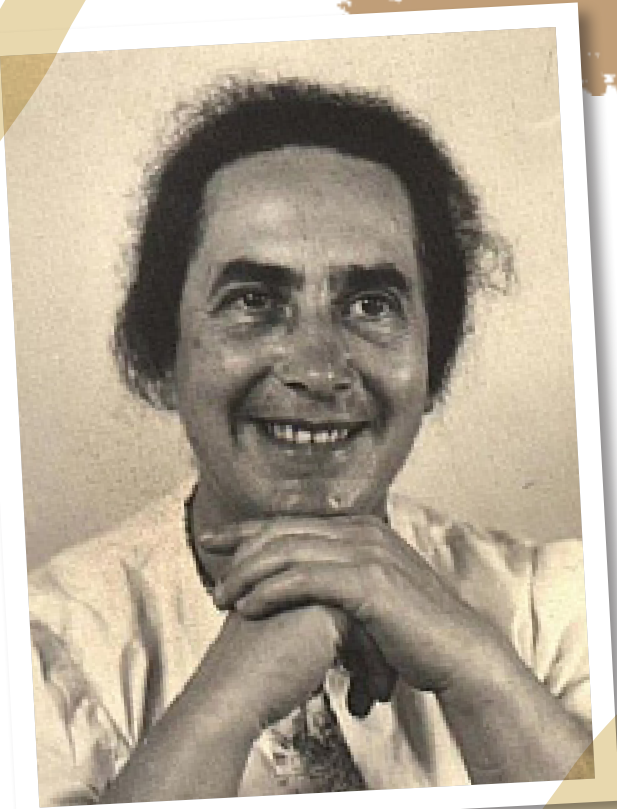
רחה פראייר, מייסדת "עליית הנוער" ועסקנית ציונית, נולדה בשם רחה שוויצר בגרמניה ב-1892. היא הושפעה מן היחס השלילי אל היהודים בשנות השפל הכלכלי בגרמניה והחליטה לפעול בעצמה לטובת הדור הצעיר.

ב-1932, שנה לפני עליית היטלר לשלטון בגרמניה, קבוצת נערים גרמנים שפוטר מעבודתם בשל יהדותם, פנתה אליה לקבלת סיוע. פראייר הנסערת הבינה, שהציונות חייבת להציע פתרונות מעשיים לשאלת חייהם של היהודים באירופה, והפכה לפעילה במאבק נגד הקשיים, האנטישמיות וההדרה אותם התמודדו יהודי גרמניה. באותה שנה הגתה ומימשה את הרעיון לשלוח במאורגן נוער יהודי לארץ ישראל. ב-1933, שנת עליית המפלגה הנאצית לשלטון בגרמניה, הקימה רחה פראייר את ארגון "החברה לעליית הנוער", שמטרתו להציל צעירים יהודים מפני פעולות אנטישמיות באמצעות העלאת בני נוער לישראל, יישובם במשקים, שם ימשיכו את לימודיהם, יעבדו את האדמה ויסייעו בגאולת הארץ.

הרעיון היה להעלות לישראל בני הנוער שעזבו את הוריהם ואת בני משפחותיהם ולשלכם בקיבוצים. פראייר החלה לאסוף כספים ברחבי אירופה להגשמת הרעיון ופנתה לשם כך אל מנהיגי היישוב בארץ ובאירופה. היא הצליחה לארגן קבוצות של ילדים, לשכנע את הוריהם לשלוח אותם לארץ ישראל, שנחשבה אז מסוכנת, ללמדם עברית והכינה אותם ואת הוריהם לפרידה הצפויה. הקבוצה הראשונה של "עליית הנוער" הועלתה על ידי פראייר באותה שנה, במימון כספים שאספה. מאז, פעלה ללא הרף להצלת ילדים של יהודי גרמניה.

בשנת 1933 אישר הקונגרס הציוני העולמי את רעיונותיה, אך את הכספים וגם את התומכים נאלצה בתחילה לגייס בעצמה.

עם עליית הנאצים לשלטון מונתה הנרייטה סאלד, על ידי ההנהגה הציונית העולמית והסוכנות היהודית, לעמוד בראש ארגון "עליית הנוער". במסגרת עליית הנוער הובאו לישראל כ-5,000 ילדים ובני נוער לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. הם חונכו במוסדות שהוקמו על ידי "עליית הנוער" אשר הכשירו את הצעירים במקצועות חקלאיים ועזרו להם להשתלב בארץ.

במהלך השואה, הצליחו פעילי הארגון להציל ילדים ובני נוער מארצות שנכבשו על ידי המשטר הנאצי וגם אחריה המשיכו לפעול ולהביא לישראל את הנערים והנערות. במסגרת "עליית הנוער" הגיעו ארצה כ-15,000 ילדים ניצולי שואה. הם שוכנו במוסדות הארגון, בכפרי "עליית הנוער", בקיבוצים או אצל משפחות אומנות.

מ-1938 פעלה פראייר להצלת יהודי אוסטריה. בשנה זו, החל מיום פוגרום ליל הבדולח, נאסרו יהודים בעלי אזרחות פולנית במחנות הריכוז. ב-1939, כשהתה בברלין, הצליחה לשחרר ממחנה הריכוז זכסנהאוזן יהודים עצורים בעלי אזרחות פולנית. כשחשה בסכנה האורבת לחיי העצירים, לקחה ללא רשות ממשרדי "ההתאחדות הארצית של יהודי גרמניה" טופסי בקשה לאישורי הגירה והעבירה אותם לידי העצירים, שהשתחררו בזכותם. מאה אסירים שוחררו והגיעו מאוחר יותר לישראל. גניבת המסמכים העלתה את חמתם של מנהיגי ה"התאחדות"

רחה פראייר, שנולדה וגדלה בגרמניה, חשה את האנטישמיות על בשרה מגיל צעיר. פראייר הייתה זאת שהגתה את רעיון "עליית הנוער". בברלין 1932 הקימה את הארגון, שהפך לימים למפעל ההצלה והחינוך הגדול ביותר עבור 180 אלף ילדים ובני נוער יהודים, בתקופת השלטון הנאצי ואחריה. פראייר נישאה על גלי החלום, יזמה, עשתה, העזה ולא היססה לשבור חוקים ומוסכמות על מנת להציל יהודים ולהעלותם לארץ ישראל.

”

הנרייטה סאלד, שעמדה בראש ארגון "עליית הנוער" בקונגרס הציוני ה-19, בלוצרן ב-1935: "רוצה אני בהזדמנות זו להביע תודה באופן מיוחד ליוזמת התנועה הזו, גב' רחה פראייר. היא זו שהגתה את הרעיון הגאוני הזה והגשימה אותו למרות הקשיים והעיכובים. מחויבים אנו להודות לה על שהקדישה עצמה במסירות נפש כה רבה לרעיון, שמצא תחילה הד רק אצל מעטים והתפתח אחר כך במידה רחבה".

והיא הודחה מכל תפקידיה בהנהלה הציונית בברלין, כולל מראשות "עליית הנוער".

פראייר נשארה בגרמניה הנאצית עד אמצע שנת 1940, המשיכה לפעול מברלין ולשלוח בני נוער לישראל, תוך סיכון עצמה וחרף המכשולים שהציבו הנאצים וראשי הקהילה היהודית בגרמניה.

ביולי 1940, בעזרת מברחים, הצליחה להסתכן עם בתה מעיין לואגר שביוגוסלביה, שהפכה למרכז החדש של פעילותה. משם המשיכה לפעול והצליחה להציל, באמצעות מברחי גבולות, 150 צעירים יהודים שהוריהם נספו במחנות ריכוז.

בשנת 1941 עלתה רחה פראייר לארץ עם קבוצת ילדים ועם בתה מעיין והתיישבה בירושלים. גם בישראל המשיכה בעבודתה החינוכית והחברתית למען ילדי ישראל וייסדה בשנת 1943 את "המפעל להכשרת ילדי ישראל". מטרתו של המפעל הייתה להעניק חינוך לילדים ממשפחות מצוקה, ילדים שחיים בתנאים סוציאליים ירודים במסגרת ההתיישבות העובדת, בקיבוצים, במושבים ובמשפחתונים.

ב-1975 הוענק לפראייר תואר דוקטור לשם כבוד מטעם האוניברסיטה העברית, וב-1981 הוענק לה פרס ישראל על מפעל חיים בשל תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה. ב-2 באפריל 1984 נפטרה רחה פראייר בירושלים.

וולף גלפרין - הנער שהנהיג 130 ילדים

”

בזמן בו חיינו בבירקנאו שמרנו על אורח חיים קבוצתי משותף, תוך התחשבות רבה אחד בשני. הייתה בינינו קבוצה קטנה של דתיים, שהצליחו לשמור לעצמם תפילין וסידור והתפללו בכל יום, כאשר חבריו של המתפלל הסתירו אותו באמצעות שמיכה. אותם ילדים דתיים האמינו ברוב תמימותם, כי יזכו לגמול כלשהו בעבור תפילותיהם. את מנת הלחם קיבלנו במרוכז בבוקר וחילקנו בין האנשים. עמדו לרשותנו מאזניים, ואנשים מתוכנו ביצעו את החלוקה באופן שווה. על-פי אחת השיטות נהגנו לחתוך את מנות הלחם באופן שווה ומי שחילק החזיק שתי מנות מאחורי גבו. קראו בשמות הילדים בזה אחר זה, וכל ילד התבקש לציין באיזו יד הוא בוחר. כך מנעו אפשרויות של העדפה. היינו חברה מגובשת ואיש לא ניסה לרמות בנושא זה.

מתוך עדותו של שלמה גלפרין

וולף גלפרין נולד ב-1927 בקובנה שבליטא.

אח אמצעי לשתי אחיות בוגרות ולשני אחים צעירים ממנו. באוגוסט 1941 הוכנסה משפחת גלפרין לגטו קובנה, ככל יהודי העיר. הם הצליחו לשרוד מספר אקציות, אך עם חיסול גטו קובנה, ביולי 1944, נשלחו ברכבות למחנות יחד עם אלפי יהודים מהגטו.

כשהגיעו למחנה הריכוז שטוטהוף הורדו מן הרכבת. הנשים והילדים הקטנים הוכנסו למחנה. הייתה זו פרידה קצרה ואכזרית מהאימהות, מהאחיות ומהאחים הצעירים. מספר ילדים בחרו שלא לרדת מן הרכבת. באימה ובכאב הפרידה מאמותיהן המשיכו לנסוע עם אבותיהם למחנה לנדסברג שבגרמניה. ביניהם היו וולף, אביו ושני אחיו הצעירים. לאחר כשבוע במחנה, נוכחו הנאצים, כי בין המבוגרים שהיוו כוח עבודה במחנה, נמצאים גם 130 ילדים. הילדים הופרדו מהמבוגרים והוצבו במכלאה סגורה לקראת שליחתם להשמדה. משהופרד שלמה גלפרין, הבן הצעיר של המשפחה, מאביו ומשני אחיו, החליט אחיו הבוגר וולף, בן ה-17, לזחול בין הגדרות, תוך סיכון עצמי, כדי לחבור לאחיו הצעיר שלמה, לכל ילך להשמדה לכד. וולף התגנב אל האוהל, שבו שהו 130 הילדים והצטרף אליהם.

למחרת שולחו הילדים, מבוהלים והמומים מהפרידות שנכפו עליהם, אל מחנה הריכוז דכאו, שם שהו כשבוע ימים. מסירותו של וולף לאחיו הצעיר הפכה עד מהרה להתמסרות ליתר הילדים, והוא החל לגבש אותם לקבוצה. וולף הצעיר הבין את החשיבות הגדולה שייחסו הנאצים לסדר ולפקודות, לכן בחר לעשות זאת באמצעות תרגילי סדר ומשמעת, שהיו חיוניים להישרדותם במחנה. הודות לבגרותו, לכושר מנהיגותו ובעיקר לדוגמה האישית, קיבלו הילדים את סמכותו של וולף וחבורת הילדים הבוודים והזרים זה לזה הפכה לקבוצה מגובשת - קבוצת "131 הילדים מגטו קובנה" (130 הילדים ו-וולף).

שלמה, פייבקה וולפקה גלפרין במהלך
זיקורו של שלמה בז'ולנה, 1965

**וולף גלפרין, הנער שבזכות אומץ ליבו ומסירותו
לאחיו הצטרף, תוך סיכון חייו, לקבוצת ילדים
שהופרדה מהבוגרים כדי להישלח להשמדה.
במהלך המסע עם הילדים, אסף אותם וולף,
לימד אותם תרגילי סדר, מתוך תחושה שהקניית
הרגלי סדר וארגון, שכה חשובים לנאצים, יסייעו
להישרדותם, וגיבש אותם לקבוצה מאוחדת -
"קבוצת 131 ילדי גטו קובנה". עם ירידתם מהרכבת
באשוויץ, צעדו הנערים בשלשות, בהנהגת וולף,
מול הנאצים, שלמראה הקבוצה המנובשת החליטו
שלא לשלוח אותם לתאי הגזים. ערכי השוויון,
האחוה והערבות ההדדית שהקנה וולף לילדים,
חיזקו את הקבוצה וחבריה וסייעו להם לשרוד
יחד את התופת באשוויץ.**

”

הגענו בלילה לבירקנאו... ירדנו מהקרונות.
וולפקה מיד סידר אותנו בשלשות וצעדנו
"לינקס ריישט, לינקס ריישט", שמאל ימין,
שמאל ימין, וכאשר עברנו על יד קציני האס.
אס. הוא נתן פקודה "הימין שר". הפנינו את
העיניים ואת הראש לימין. זה מאוד מצא חן
בעיניהם, עצרו אותנו ואז קצין זוטר שאל את
הקצין הבכיר "ואס אוניש תאן וידיאזן?" מה
לעשות איתם?" הקצין הבכיר אמר "לאסט אן
דוש" - "תן להם לעבור".

מתוך עדותו של דניאל חנוך

מדכאו הועברה הקבוצה למחנה ההשמדה אושוויץ-
בירקנאו. מאות אלפי ילדים שהגיעו למחנה נשלחו תוך
מספר דקות, לאחר תהליך 'סלקציה', אל מותם בתאי הגזים.
עם הגעתם למחנה, בליל ה-31 באוגוסט 1944, ירדו ילדי
קבוצת ה-131 מהרכבת ובהובלתו של וולף החלו ביישום
תרגילי הסדר הקבוצתיים ברציף, בטרם החלה הסלקציה.
קבוצת הילדים המאורגנת והמופעת המסודרת מצאו חן בעיני קציני
האס.אס. ברציף והשפיעו על החלטתם לקלוט את הקבוצה
במחנה בירקנאו ולא לשלוח את הילדים ישירות לתאי הגזים,
כדינם של ילדים ומבוגרים רבים, שהגיעו למחנה. במחנה
בירקנאו, שכמעט לא היו בו ילדים, הועסקו ילדי הקבוצה
בהובלת עגלות מתים.

במהלך שהותם באשוויץ, וולף הנחיל לחברים ערכי שוויון,
שותפות ואחוה, הנהיג מנהגים משותפים, שהטמיעו תמיכה
הדדית בין חברי הקבוצה, שימרו את קיומה, נתנו כוח ליחיד
ולכלל ואפשרו לחבריה לשרוד בתנאי המחנה הבלתי אפשריים.

לאחר זמן מה, הבחינו הגרמנים שוולף בוגר מחברי הקבוצה.
הוא הופרד מקבוצת הילדים ונשלח לעבודות כפייה.
על אף שלא נמצא פיסית עם ילדי הקבוצה, מאז הופרד מהם
ועד לתום המלחמה, המנהיגות וערכי הסולידריות הקבוצתיים
שוולף הטמיע בקרב הילדים המשיכו להשפיע על חברי הקבוצה
ותרמו להישרדות חבריה.

כחצי שנה שהו ילדי הקבוצה בבירקנאו בתנאים בלתי אנושיים,
ברעב תמידי, מחלות וצפיפות. במהלך שתי סלקציות 90
מהילדים נשלחו להשמדה בתאי הגזים. בדרך-לא-דרך הצליחו
39 40 (צריך להיות 40) ילדי הקבוצה הנוותרים לשרוד עד
תום המלחמה. ב-5 במאי 1945 שוחררו הילדים, על ידי כוחות
בעלות הברית, ממחנה גונסקירכן.

אגרי הקבוצה באיטליה, לפני עלייתם
לארץ, נובמבר 1945

”

לאחר מספר ימים במחנה לנדסברג אספו את כולם, העמידו בשורות והפרידו את הילדים הקטנים, בני שמונה עד ארבע-עשרה, מאה ושלושים במספר, כששלמה ביניהם, בעוד האחים הבוגרים בקבוצה השנייה. התקשיתי מאוד להיפרד ממנו, חשבתי לעצמי:

”קטנצ'יק כזה, איך יסתדר?”

בלילה קיבלתי החלטה ושיתפתי את אבא ואחי פייבק'ה: אני רוצה להצטרף לקבוצה שהופרדה, כדי לגונן על שלמינק'ה ולעזור לו. אבא היה מופתע: ”איך תחדור אל תוך המחנה? איך תסתיר את העובדה שאתה גדול מהם? אתה הרי בן שבע-עשרה!” אבל הוא לא התנגד. בעצמו לקח סיכונים רבים בעת החיים בגטו וידע כי לעתים סיכונים משתלמים. נפרדנו בחיבוקים ובנשיקות, זחלתי מתחת לגדר. לא חשתי כל פחד, כנראה שבגלל הצורך העז שהרגשתי לעזור לאחי. הגעתי אל הקבוצה ומצאתי את אחי. כאשר ראה אותי והבין מה בכוונתי לעשות, פרץ בבכי והתנגד:

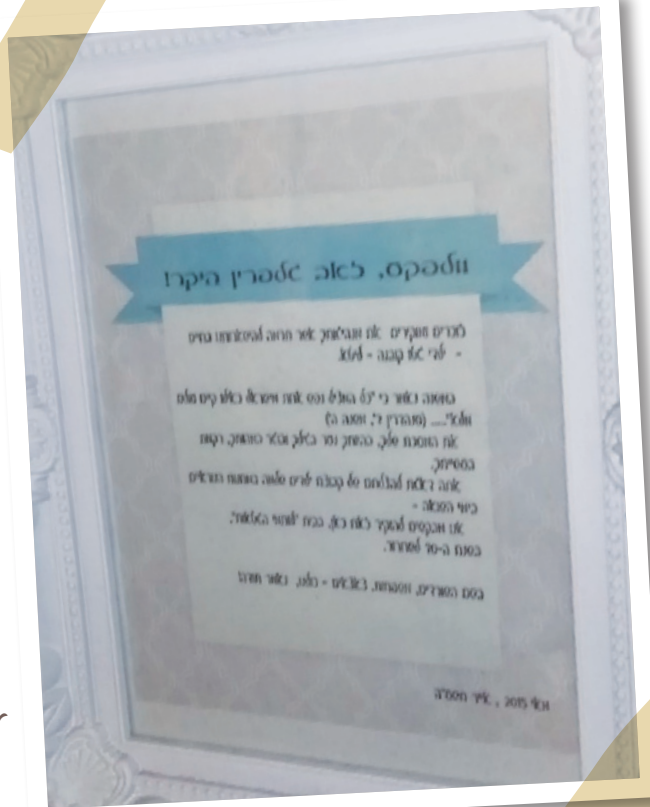
”לא מספיק שאני אמות, גם אתה גוזר על עצמך גורל כזה? חזור אל אבא”. הבהרתי לו, כי העניין אינו לוויכוח, אין בכוונתי להשאירו לבד - וכך הצטרפתי לקבוצה, החבר ה-131. לימים, לאחר המלחמה, הרגשתי כמו יאנוש קורצ'אק, המורה והמחנך, שוויתר על האפשרות להינצל והעדיף להתלוות אל חניכיו בדרכם להשמדה.”

מתוך עדותו של וולף גלפרין

מדי שנה, מאז עלייתם ארצה ועד היום, עורכים שורדי קבוצת ה-131 ”פגישת מחזור”, חוגגים יום הולדת משותף ביום השנה לשחרור ומספרים את סיפור ההצלה המופלא של וולף גלפרין.

וולף, שהופרד מחברי הקבוצה לאחר הסלקציות בבירקנאו, נשלח לעבודות כפייה במפעל לייצור מוקשים במחנה זקסנהאוזן, ממנו יצא לצעדת מוות, שארכה כ-300 ק"מ ונסתיימה בעיר שוורין שבגרמניה, שם שוחררו האסירים על ידי הצבא האמריקני. לאחר שחרורו, החל וולף במסעו מזרחה, בחזרה הביתה. בתחילה התקדם בעזרת זוג אופניים, עד שאלו הוחרמו בידי חיילים סובייטים. בוילנה התאחד וולף עם משפחתו, שבדרך נס שרדה כולה את זוועות השואה - הוריו, אחיותיו ואחיו פיווה. שלמה, האח הצעיר, שרד עם ילדי ה-131 ומיד לאחר המלחמה עלה לארץ דרך איטליה.

מאז עלייתו ארצה בשנת 1990, משתתף וולף במפגשים השנתיים של שורדי קבוצת ה-131. השורדים וצאצאיהם חוקרים לוולף גלפרין זכות, שכן הודות לגבורתו, לתושייתו ולמנהיגותו בעת צרה נותרו בחיים והם עדיין רואים בו את המנהיג לו הם חבים את חייהם.

זרכת שורדי קבוצת ה-131 / אולף

ארג' יום הארג' ה-90, 2017

טכס יום הזיכרון לשואה ולגבורה

פאני בן עמי, "המפקדת הקטנה" - סיפורה של נערה יחידה במינה

פאני בן עמי, 14

פאני בן עמי נולדה בשנת 1930, בת למשפחה יהודית, בעיר באדן באדן שבגרמניה. ב-1933, עם עליית השלטון הנאצי בגרמניה, נמלטו פאני ובני משפחתה כפליטים חסרי כל לפריז, בירת צרפת.

שש שנים לאחר מכן נאסר אביה של פאני על ידי שוטרים צרפתים בחשד לחתרנות פוליטית. פאני ושתי אחיותיה הועברו לבית הילדים Chaumout, בחסות ארגון או"ה (OSE) - ארגון שעסק בהצלת ילדים יהודים בצרפת הכבושה. בתקופת מלחמת העולם השנייה, אסף הארגון ילדים יהודים שהיו במצבי סכנה, שיכן אותם במעונות / בתי ילדים שתחת אחריותו ודאג להעניק להם אורח חיים תקין וראוי בתקופה קשה זו. פאני הוסתרה, יחד עם אחיותיה ועוד כ-70 ילדים יהודים, במשך כשלוש שנים, בבית ילדים במרכז צרפת.

בספטמבר 1943, כתוצאה מכניעת הצבא האיטלקי, החמיר מצב היהודים בדרום צרפת, שכן מעתה הגרמנים עצמם היו אלה ששלטו בשטח. לפיכך החלו חברי ארגון OSE והמחתרת היהודית להבריא לשוויץ הניטרלית את הילדים היהודים, שהיו תחת חסותם, ושהו במקומות מחבוא שונים בדרום צרפת. פאני ושתי אחיותיה הקטנות חברו לקבוצת ילדים אשר רוכזה בעיר מג'ב (Megeve). הקבוצה אורגנה על ידי ניקול סלון-וייל ובעלה ג'ק סלון, חברי OSE, במטרה להבריחם מצרפת הכבושה.

חברי הקבוצה הצליחו להימלט מביקורת שעשו הגרמנים והגיעו ברכבת לעיר הגבול אנמאס (Annemasse), כשהילדים מסתתרים בין שקי דואר. בתחנה פגשו שוב את ניקול סלון שהעלתה אותם, בליווי מספר מבוגרים, על שתי משאיות שנשכרו מראש, כדי להסיעם אל הגבול עם שוויץ. לרוע המזל, שוטרי הג'נדרמריה הצרפתית (גוף צבאי שעסק בפעילות שיטור) עצרו את המשאיות והילדים נכלאו בבית הספר המקומי בעיר טונון, כדי להיחקר ולהימסר לחיילי הגסטאפו. פאני גילתה תושייה מופלאה והשכילה לנצל שעת כושר ולהביא להימלטות לא רק של אחיותיה ושלה, אלא גם של 15 ילדים נוספים, שהיו עמה בקבוצה.

”

”אני זוכרת את הרגע שתפסו אותנו. נעלו את כל הילדים בחדר. מסביב היו שוטרים ששאלו אותנו אם אנחנו יהודים. אמרתי לילדים שהם צריכים לשתות הרבה מים כי לא היה אוכל. אף אחד לא בכה. הם פחדו כל כך ואנחנו גם התחלנו לקלל ולהגיד לשוטרים שהם רוצחים ילדים. זה היה אומץ. היינו מבוגרים. קפצנו את הנעורים שלנו.”

מתוך ראיון של פאני בן עמי
לאתר חדשות מאקו אפריל 2017

”

”נשבעתי שהם לא יתפסו אותי חיה, לא אותי ולא את 'ילדי'. לחשתי באוזניו של הילד הקרוב 'אני מתכוונת להימלט, ומי שרוצה שיבוא עימי', ואמרתי לו להעביר את הידיעה הלאה. הגדולים החליטו להישאר, וכל הקטנים הודיעו שיבואו איתי. ברגע מסוים יצאו כל המבוגרים מן החדר, אמרתי: 'עכשיו!' וכולנו ברחנו. מראש הוריתי להם להיערך מאחורי שנגיע אל הרחוב ולשיר שירי לכת, כאילו אנחנו נמנים על אחד ממחנות הנופש. שעות ארוכות צעדנו, כשמדי פעם אנו מסתתרים, עד שהגענו ליד כפר קטן.”

מתוך סיפורה של פאני בן עמי על הסתננותה לשווייץ, כפי שסופר בערב שארגן סניף ירושלים של 'עלומים' ב 14.2.1996.

הם ברחו ליער ופאני הובילה את הקבוצה במשך מספר ימים ולילות בצעידה רגלית, שהצריכה ניווט, בתנאי קור, רעב ומחסור, כאשר עליהם להסתתר לעתים קרובות במעבה היער.

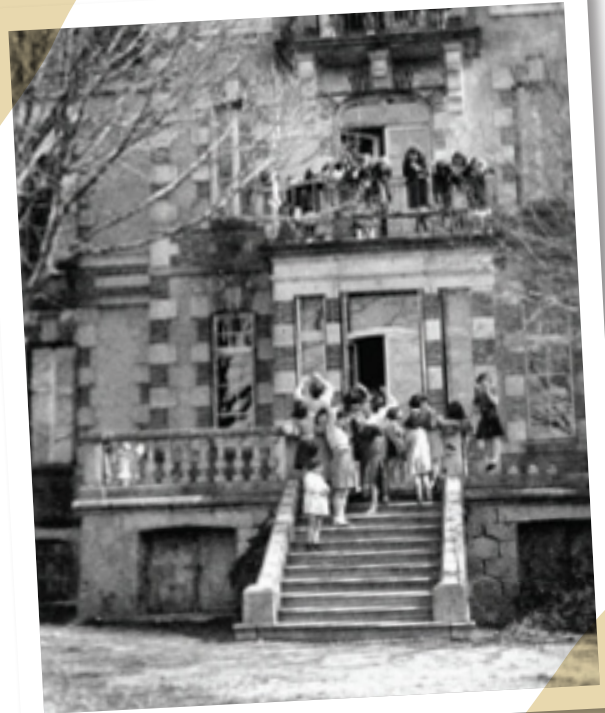
פאני, בסך הכול בת 13, דאגה לשלום הילדים, הנהיגה אותם, עודדה אותם, שמרה עליהם ונסכה בהם אמון וביטחון, שהשפיעו עליהם וגרמו להם ללכת אחריה.

כשחלק מהילדים חלו ביער, פנתה פאני לבקשת עזרה מאישה צרפתייה שגרה בקרבת מקום. אישה זו הסכימה לסייע להם ואף סיפקה להם מקום לינה ומזון. למרבה המזל, אישה זאת הייתה קרובת משפחה של מברייח גבול, אשר היה בקשר עם המחתרת. הוא חזר ואסף את הילדים למשאית, כדי להסיעם שוב לכיוון הגבול. לקראת חציית הגבול הופגשו הילדים עם ילדים נוספים שנועדו, כמותם, לחצות את הגבול. הקבוצה המאוחדת כללה 28 ילדים.

ב-10 בספטמבר 1943, בשעות הבוקר, זכו כל ילדי הקבוצה לחצות את הגבול לשווייץ. כל זאת, תוך סיכון אישי רב ותחת שמירה קפדנית של חיילי הפטרול הגרמנים.

22 ילדים 1941

21 ילדים Chaumont 12 הוסגרה פאני, יחד עם עוד כ-70 ילדים על ידי ארגון OSE במשך שלושה שנים.

”

”...ואז חצינו סוף סוף את הגבול, לאחר שהראו לנו כיצד יש לעשות זאת. שלושת רבעי השעה נדרשו לנו לעבור בריצה את חמשת הקילומטרים, כששתי אחיותיי אוחזות בשולי בגדי, והגדולים מסייעים לקטנים בהם. אמרתי לכולם: ”אל תתרחקו ממני, פן תיהרגו”, והם פחדו עד מאוד. כבר עברנו את גדר התיל, ולפתע שמעתי קריאה נואשת: ”אמא, אמא!”, ילדה בת שלוש נשארה בצד השני.

חזרתי על עקבותיי ונשאתי אותה בזרועותיי. כאשר עמדתי לחצות את הגדר, שמעתי מאחורי ”עצור!” היו אלה החיילים הגרמנים, והם פתחו באש. ואז נשמע קול אחד, גם הוא בגרמנית, שקרא מן הצד השני: ”הפסקו... או שנפתח עליכם באש!” מה קרה לאחר מכן? אינני יודעת, כי איבדתי את הכרתי...”

מתוך סיפורה של פאני בן עמי על הסתננותה לשווייץ, כפי שסופר בערב שארגן סניף ירושלים של 'עלומים' ב 14.2.1996.

אבל הסיפור לא היה פשוט, כי כשהגיעו לגבול היה עליהם לחצות גיא ולהמתין בסתר עד שהפטרול הגרמני יעבור. הם עברו בריצה מרחק רב, תחת אש הגרמנים, כשהילדים הגדולים נושאים את הקטנים יותר על ידיהם עד לגדר התיל, המפרידה בין צרפת לשווייץ.

עם הגיעם לאזור השווייצרי המפורז, לאחר שכבר חצו את גדר התיל של קו הגבול עצמו, נוכחה פאני, כי אחת הילדות, בת שלוש, נעלמה. פאני לא היססה לרגע והחליטה לחזור על עקבותיה ולחלץ את הילדה. משמצאה אותה בוכה בסמוך לגדר, נטלה אותה על ידיה וסוככה על גופה הקטן בעת שרצה איתה לעבר הצד השווייצרי, בזמן שחיילי הפטרול הגרמני צועקים ”עצור” ויורים לעברן. בדרך נס הן הצליחו להגיע בשלום לצד השווייצרי של הגבול.

ב-1945 חזרו פאני ואחיותיה לצרפת ובהמשך עלתה לארץ ובנתה משפחה לתפארת.

סיפור גבורתה של פאני הונצח בספר ”המפקדת הקטנה” מאת גלילה רון פדר (1986), בספר ”המסע של פאני”, שיצא בשפה הצרפתית בשתי מהדורות (2011, 2015) ובסרט בשם זה (2015).

להרחבה ולהעמקה ראו קישור לכתבה מתוך חדשות ערוץ 2: http://www.mako.co.il/news-israel/local-q2_2017/Article-426bcc6360c9b51004.htm

פאני ואחיותיה

